

1875 – liberalismul român, o fotografie de familie

Ioan STANOMIR

Universitatea din București, Facultatea de Științe Politice
University of Bucharest, Faculty of Political Sciences
Personal e-mail: ioan.stanomir@gmail.com

1875 – Romanian Liberalism, A Family Portrait

The aim of this paper is to provide a new insight into the way in which Romanian liberalism was being historically shaped. Far from being homogenous, the liberal party established in 1875 is a broad coalition that encompasses radicals as well as moderates. Those who are the true holders of moderation, in the European sense, namely the members of the political group of “Junimea”, are not part of this new alliance. Paradoxically or not, the Romanian liberal party doesn’t reach out to political moderation around 1875.

Keywords: Liberalism, radicalism, evolution

În 1875, prin coaliția de la Mazar-Pașa, liberalismul românesc își avea, în fine, vehiculul său instituțional - un partid care avea să dureze, până la finele lui 1947, stând sub semnul moștenirii și memoriei brătieniste. Mai toți cei care participau la acest moment fondator și federativ erau oameni ai anului 1848, de la I. C. Brătianu la Mihail Kogălniceanu, de la Ion Ghica la Nicolae Ionescu. Cu toții își asumau o identitatea comună și un brand, cel liberal- cei care li se opunea, politic, deveneau “conservatorii” sau “reacționarii”. Este clivajul care va domina spațiul ideologic autohton, până la 1914.¹

Dincolo de unirea ce avea să dureze, în pofida disensiunilor și dizidențelor, anul 1875 marca, încă și mai important, triumful instituțional și simbolic al unei ramuri a liberalismului românesc- prin Ion C. Brătianu și C. A. Rosetti, radicalismul muntean reușea să absoarbă personalitățile și curente care își păstraseră până atunci autonomia. Anul 1875 era punctul de apogeu al unui proces ale cărui rădăcini se aflau la 1848. Radicalii sfârșesc prin a-și impune ideologia și canonul. Seria de volume editate de “Comitetul pentru ridicarea monumentului lui Ioan C. Brătianu” sunt opera care consacră, la finele de secol XIX și început de veac XX, această preeminență a roșiiilor la nivelul familiei liberale. Ghica sau Kogălniceanu sunt, în acest tablou, repere mai

degrabă marginale. Cei care zidesc România îi modelează și memoria istorică și identitară.

Revoluționarii

“Liberalismul” asumat de liberalii radicali din Muntenia este, privind retrospectiv, dominat de imaginarii și de practica radicalismului european. Ceea ce îi definește pe roșii nu este atât un set de idealuri liberale, cât fidelitatea față de amintirea și ideile lui 1848. Liberalismul lor nu are decât foarte puține în comun cu ethosul liberal decelabil în Anglia sau în Franța. Logica politică a lui Macaulay, Mill, Guizot, Constant sau Tocqueville aparține unui univers ideologic care le este străin radicalilor munteni. În fapt, contemporanii de la care se revendică gesturile și himerele lor sunt inamicii ordinii pe care o întruchipează “Monarhia din Iulie”. Michelet, Quinet sau Mazzini sunt zeitățile laice ce populează panteonul roșu. Un liberal de stânga, precum Lamartine, este afin cu această retorică avântată și generoasă.²

Radicalii munteni sunt urmașii anului 1789 și ai rupturii iacobine. Ei posedă, ca și predecesorii lor francezi, o încredere totală în capacitatea acțiunii

politice de a mișca istoria, spre a atinge progresul. Ei sunt iacobini prin pasiunea cu care se investesc în atacurile îndreptate împotriva aristocrației, prin furia cu care denunță privilegiile și pe purtătorii lor, prin feroarea cu care invocă un limbaj al luptei dintre clase, pentru a-și motiva fideli, în campaniile ideologice.

Radicalii se disting prin această coeziune mesianică a grupului lor – o coeziune care nu este atât liberală, cât revoluționară și conspiratorială. În anii de după 1859, radicalii își păstrează unitatea de falangă care le acordă individualitatea. Frenesia cu care editează publicații, energia cu care mobilizează masele, religiozitatea laică cu care evocă locurile de memorie ale anului 1848, tenacitatea cu care îi definesc pe competitorii conservatori ca pe exponenți ai “boierimii” ruginite și anti-naționale, toate acestea sunt reflexele vizibile ale unei educații politice sub semnul radicalismului. Radicalii preiau de la curentul liberal european accentul pe constituționalism și pe libertățile publice, dar colorează această opțiune cu focul revoluționar. Ei au sufletul lui Garibaldi și înclinația pentru ridicare universală a lui Mazzini.³

Disciplina radicalilor supraviețuiește, pentru că ea este grefată pe un instinct al solidarității subterane. Cercurile în care se organizează, după 1866, sunt îndatorate acestui strat revoluționar. Roșii contrapun României legale, limitate de sufragiul cenșitar, pasiunea urbană: radicalii munteni revin, în acest interval de până la 1875, la instinctele republicane, ori de câte ori Carol I pare că amenință proiectul lor de regenerare națională. Legăturile cu italienii și cu maghiarii din exil, sprijinul acordat bulgarilor de peste Dunăre, evocă această propensiune mazziniană și garibaldiană. Umbra lui Eugeniu Carada plutește asupra acestui decor. Republica de la Ploiești este episodul ce ilustrează acest elan libertar. Convertirea la ordine și la autoritate a lui Ion C. Brătianu, în anii de guvernare, epurează, treptat, liberalismul radical de vâna sa utopizantă. Dizidența rosettistă flutură acest drapel nostalgic al anului 1848.⁴

Simbolic, liberalii radicali munteni vor avea, peste Milcov, un singur aliat, aliat pe care îl regăsim și în PNL –ul din 1875: “Frațiunea liberă și independentă” de la Iași, animată de cei care au detestat, cu pasiune, pe junimiștii și “cosmopolitismul” lor. Salvați de la uitare de filipicele lui Maiorescu, fracționiștii ieșeni unesc, în ideologia lor, demagogia socială, republicanismul și antisemitismul. Fracționiștii sunt cei care, cu decenii înaintea lui A. C. Cuza, acordă antisemitismului statutul de reper ideologic esențial. Guvernările radicale de la 1867/ 1868, sprijinite de fracționiști, sunt dominate de violențe antisemite: liberalismul autohton renunță la umanismul Islazului și propune o retorică a a excluderii antisemite. În această ecuație ideologică, fracționiștii au un rol decisiv. Antisemitismul este parte din curentul liberal, în anii dintre 1866 și 1875.

Ambiguitatea centrului

În tabloul de familie de la 1875, Kogălniceanu și Ghica sunt vocile liberalismului moldovean și ale moderației liberschimbiste. Inconsecvențele lor sunt parte din acest itinerariu bizar, în care autoritarismul se îmbină cu elanurile patriotice, iar generozitatea întâlnește egoismul sau orbirea.

Kogălniceanu, a cărui longevitate politică este în sine un monument, se distinge de liberalii munteni nu doar prin educația germană și organicistă, dar și prin refuzul de a îmbrățișa politica mobilizării populare. Asemeni lui Vasile Alecsandri, Kogălniceanu este un om al echilibrului, un spirit căruia exaltările retorice și conduita carbonară îi displac. Reformismul său îl amintește pe cel german – este atent la nuanțele societății pe care o administrează și prudent în acțiunile sale. Dincolo de moderația care îl ține departe de munteni, Kogălniceanu este marcat și de amprenta cezarică a anului 1864. Lovitura de stat de la 2 mai este expresia autoritarismului ce anulează garanțiile libertății. Moderația este dublată, paradoxal, de disponibilitatea de a cauționa violența și ingerința executivului. Kogălniceanu guvernează arbitrar, în numele emancipării sociale – iată un paradox care îl apropie pe Kogălniceanu de burocrății Imperiului rus, dedicați modernizării, dar ostili constituționalismului.⁵

Cât despre Ion Ghica, formula liberalismului său este una excentrică în raport cu dogma radicalismului muntean. El este un adept al liberului-schimb, în contrast cu elanul protecționist muntean. Încrederea sa în individ, ca agent al progresului, îl opune etatismului practicat de radicali. Dar Ghica-ideologul, seducător prin filiația sa engleză, înseamnă și omul Ghica, ale cărui ezitări și ambiguități nu sunt mai puține decât ale lui Kogălniceanu. Oscilant și mefient în raport de Brătianu și de Rosetti, Ghica nu are energia și nici clarviziunea de a edifica o organizație politică. El este o personalitate înconjurată de câțiva fideli – ralierea de la 1875 este efectul ostilității intratabile față de conservatorii lui Lascăr Catargiu.⁶

Liberalismul conservator sau junimismul

În acest moment de unificare liberală, autenticii liberali din câmpul intelectual românesc se află în tabără “reacționară”, spre a relua taxonomia lovinesciană. Junimiștii sunt cei care ilustrează liberalismul evoluționist, gradual și rațional, similar în fond cu alternativa “doctrinarilor” francezi, alternativă evocată de Aurelian Crăiuțu într-o contribuție esențială. Junimiștii sunt cititorii lui Tocqueville în mediul românesc, iar acest detaliu nu este un accident.⁷

Grila de lectură impusă de radicali a sfârșit prin a consacra această coloratură “reacționară” a junimiștilor. Liberalismul românesc, așa cum nota I. C. Filitti, a fost

asimilat unei viziuni ideologice fidele, în ultimă instanță, republicanismului post-iacobin. Liberalismul a fost, în spațiul autohton, o afacere radicală, din care moderația a fost în genere exclusă. Fragilitatea centrului, atâta cât s-a putut articula, a contribuit și ea la hegemonia “roșiilor”. A fi liberal devine o profesie de credință reductibilă la apelul la mase. Convertirea la autocrație a lui Brătianu acordă PNL o dimensiune de corporație destinată parazitării statului și satisfacerii propriei clientele.⁸

În acest câmp ideologic modelat de confruntări semantice și de uzurpări terminologice, junimiștii au gravitat în cercurile conservatoare, fără a fi asimilați, în totalitate, acestora. Liberalismul conservator al junimiștilor s-a definit prin dublă ruptură. Ruptură în raport de liberalismul roșu, pe care îl privesc ca o erezie utopică, ruptură în raport de conservatorismul “ruginit”, pe care îl condamnă pentru rigiditatea sa nostalgică a “vechiului regim”.

Prin această dublă ruptură, liberalismul junimist își afirmă identitatea sa. Junimiștii, spre a relua formula lui Edmund Burke, sunt “vechi whigi”, cei aderă la ideea libertății și cultivă progresul, fără a se încrede în dreptul rațiunii de a ignora prescripțiile prudenței. Misiunea lor, de liberali clasici, a fost aceea de a recomanda, prin critica modernizării superficiale, o adâncire a procesului de import instituțional. Moderni, junimiștii nu sunt revoluționari. Liberal-conservatori, ei fac parte din familia de spirite a lui Tocqueville sau Guizot. Țelul lor este de a domestici schimbarea, făcând-o inteligibilă și acceptabilă comunității politice care este guvernată.⁹

De aceea, în acest tablou de la 1875, anul întemeierii PNL, absența cea mai frapantă este cea junimistă. Evoluând de la radicalism la solidaritățile tulburi ale lungului ministeriat Brătianu, PNL este expresia încrederii în stat ca agent ce domină societatea. Liberalismul, ca set de garanții ale autonomiei individuale, este abandonat în favoarea centralismului și birocratismului.

Despărțiți de fracționiști prin refuzul antisemitismului, despărțiți de radicalii munteni prin refuzul mobilizării maselor, junimiștii propun, în regimul lucidității, o soluție liberal-conservatoare, una în care progresul va fi aclimatizat prin cunoaștere, educație și prudență. Conservatori în spațiul românesc, junimiștii sunt liberali clasici în context european. Impopulari și izolați, junimiștii impun o paradigmă în miezul căreia se află ideea de moderație. Prudență, educație, descentralizare, patriotism lucid, iată legatul pe care îl lasă în urma sa cei care au fost autenticii liberali europeni în epoca de după 1866, junimiștii.

Note:

1. O sinteză dedicată liberalismului autohton, Apostol Stan, Mircea Iosa, “Liberalismul politic în România. De la origini

- până la anul 1918”, Editura Enciclopedică, București, 1996.
2. O monografie dedicată lui C. A. Rosetti, Marin Bucur, “C.A. Rosetti,- mesianism și donquijotism revoluționar”, Editura Minerva, 1973.
3. Un studiu al evoluției familiilor politice între Unire și anul 1878, la Apostol Stan, “Grupări și curente politice între Unire și Independență, 1859/ 1877”, Editura științifică și Enciclopedică, București, 1979
4. Traseul lui I.C. Brătianu este analizat de Apostol Stan, “Ion. C. Brătianu, . un promotor al liberalismului în România”, editura Globus, București, 1996
5. O analiză, la Alexandru Zub, “Mihail Kogălniceanu, un arhitect al României moderne”, Editura Institutul European, Iași, 2005.
6. O analiză, Anastasie Iordache, “Ion Ghica- diplomatul și omul politic”, București, 1995
7. Sinteza lui Aurelian Crăiuțu, “Liberalism under siege. The political thought of the french doctrinaires”, Lexington Books, 2003
8. A se vedea Ioan C. Filitti, “Conservatorii și junimiștii în viața politică românească”, Institutul de arta grafice “Lupta-N. Stoilă”, București, 1935
9. Despre junimism și moderație, Ioan Stanomir, “Junimismul și pasiunea moderației”, Editura Humanitas, București, 2013.

Bibliography:

- Marin Bucur, “C.A. Rosetti,- mesianism și donquijotism revoluționar”/ “C. A. Rosetti – a quixotic messianic revolutionary”, Editura Minerva, 1973.
- Ioan C. Filitti, “Conservatorii și junimiștii în viața politică românească”/ “The conservatives and the “junimists” in the romanian political life”, Institutul de arta grafice Lupta- N. Stoilă, București, 1935.
- Anastasie Iordache, “Ion Ghica – diplomatul și omul politic”/ “Ion Ghica – statesman and diplomat”, București, 1995.
- Apostol Stan, “Grupări și curente politice între Unire și Independență, 1859-1877”/ “Political tendencies and groups in Romania, between 1859 and 1878”, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979 .
- Apostol Stan, “Ion. C. Brătianu, un promotor al liberalismului în România”/ “Ion. C. Brătianu, a romanian liberal”, Editura Globus, București, 1996.
- Apostol Stan, Mircea Iosa, “Liberalismul politic în România. De la origini până la anul 1918/ ”A history of romanian liberalism , up to 1918”, Editura Enciclopedică, București, 1996.
- Alexandru Zub, “Mihail Kogălniceanu, un arhitect al României moderne”/, “Mihail Kogălniceanu - founding father of modern Romania”, Editura Institutul European, Iași, 2005.